

Az euró ára

A kelet-közép európai új tagállamok euró-övezetbe
lépésének szociális hatásai

Összefoglaló áttekintés

Béla Galgóczi

Az euró ára

**A kelet-közép európai új
tagállamok euró-övezetbe
lépésének szociális hatásai**

Összefoglaló áttekintés

Galgóczi Béla

European Trade Union Institute
for Research, Education and Health and Safety
(ETUI-REHS)

The National Institute for Working Life and the Swedish Trade
Unions in Cooperation
(SALTSA)

A 'What price the euro? The social impact of euro-zone accession for the new member states' c. angol nyelvű publikáció összefoglalója az alábbi nyelveken szabadon letölthető az ETUI-REHS honlapjáról: angol, cseh, francia, lengyel, magyar, német és szlovák.

Az adatgyűjtés 2006 áprilisában zárult le.

Angolból fordította: Alakzat Bt.

Brüsszel 2006

© Kiadó: ETUI-REHS, Brüsszel

Minden jog fenntartva

Nyomda: ETUI-REHS Printshop, Brüsszel

D-2006-10574-32

ISBN 2-87452-048-9 (nyomtatott változat)

ISBN: 2-87452-065-9 (pdf változat)

Borítókép: Harald Leth - 'Tájkép. Fuglsø. Mols', 1963, magángyűjtemény.

Az ETUI-REHS az Európai Bizottság pénzügyi támogatásával működik.

Tartalom

Bevezetés	1
1 Az új tagállamok főbb makrogazdasági jellemzői ..6	
1.1 Gazdasági dinamika és transzformáció	6
1.2 A Balassa-Samuelson hatás	13
1.3 Következmények: Szigorúbb SNP kritériumok a keleti nyolcoknak mint a monetáris unió jelen tagjainak	14
2 Jóléti kihívások és magasabb közösségi beruházási igény	15
3 Eltérő monetáris politikai megközelítések	18
3.1 Az optimális valutaövezet teóriája (OCA)	18
3.2 A közép-kelet európai tagállamok valutaárfolyam-szabályozása	19
4 A Bővítés előnyei és kockázatai	21
4.1 A többségi neoliberais álláspont tézisei	21
4.2 A kritikus megközelítés	22
4.3 A szociális dialógus hiánya	24
4.4 Országspecifikus sajátosságok	25
Felhasznált irodalom	28

Bevezetés

Az alábbi összegzés a „Az euró ára – A kelet-közép európai új tagállamok euró-övezetbe lépésének szociális hatásai” című könyvet két alapvető céllal foglalja össze: tömören, mintegy összefoglalásként összegyűjti a kötet legfőbb mondanóját azok számára, akiknek az az igényük, hogy átfogó áttekintést nyerjenek a témáról ahelyett, hogy minden egyes ország vonatkozásában részletes információkat gyűjtsenek. Másrészt hat különböző nyelvre (köztük négy kelet-közép európai ország nyelvére) lefordítva azt is elő kívántuk segíteni hogy a kiadvány minél nagyobb célközönséget érjen el.

E publikáció háttérében a svéd SALTSA hálózat és az ETUI-REHS¹ közös kutatási projektje áll. A munka alapötlete az Európai Foglalkoztatási Paktumhoz kapcsolódó intézeti kutatási projektek kapcsán merült fel.

Korábbi ETUI tanulmányok a cardiffi, kölni és luxemburgi folyamatokat vizsgálták, többek között a makrogazdasági politikák foglalkoztatási hatásait elemezve. Az egyik korábbi publikáció az újonnan csatlakozott EU tagországok szempontjából elemezte az Európai Foglalkoztatási Stratégia alkalmazhatóságát. Logikus volt tehát megvizsgálni milyen hatást gyakorol az eurózóna csatlakozás, beleértve a Stabilitási és Növekedési Paktum (SNP) kritériumainak teljesítését, ezen országok átfogó fejlődési lehetőségeire, a szociális biztonságra és különösképpen a foglalkoztatás alakulására.

Napjainkban világossá vált, hogy az új tagállamok középtávú makrogazdasági politikájának kereteit az EMU-csatlakozás menetrendje határozza meg. Mindez nagy horderejű következményekkel bír az egész gazdaság és társadalom számára. Az Európai Foglalkoztatási Paktum egyik alapvető célja volt, hogy egyensúlyt teremtsen a makrogazdasági politika és a foglalkoztatás (fenntartható) növekedése között, a lisszaboni „több és jobb munkahely” stratégia irányvonalának figyelembevételével. Vizsgálatunk szempontjából különösen érdekes, hogy ezen összefüggések miként nyilvánulnak meg az új tagállamok euróövezetbe lépésének kapcsán.

A könyv alapját képező kutatással az volt a szándékunk, hogy országról országra áttekintést nyújtsunk arról, hogy a politika hogyan kezelte az euróbevezetéshez kapcsolódó dilemmákat és ez hogyan tükröződött a társadalmi vitákban és a szociális párbeszédben. Ezenkívül, áttekintjük az eurózóna csatlakozás hatását a reálkonvergencia, a szociális szféra és a foglalkoztatás tekintetében.

---

1. ETUI-REHS (röviden ETUI) – Európai Szakszervezeti Kutatóintézet, amely az Európai Bizottság finanszírozásával átfogó kutatásokat végez az EU gazdaság első-sorban munkavállalókat érintő vonatkozásairól.

A Stabilitás és Növekedési Paktum kritériumai közismertek és jól dokumentáltak (Gros et al. 2004; Európai Központi Bank 1999), mindazonáltal érdemes felidézni fő irányvonalát és alapelveit.

Különös európai sajátosság, hogy amíg az euró-övezetben a monetáris politika az Európai Központi Bank /EKB/ kezében összpontosul, a fiskális politika irányítása ott marad az egyes tagállamok saját hatáskörében. Annak érdekében, hogy ezen körülmények között az EKB meg tudjon felelni alapfeladatának, az árstabilitás biztosításának és kivédje az egyes tagállamok 'potyautas-stratégiáit', szükségessé vált egy a nemzeti fiskális politikák sarokköveit rögzítő szabályrendszer felállítása. Ezen szabályozás két pillérré épül. Egyrészt a tagállamok államháztartási mérleghiány/GDP aránya nem múlhatja felül a 3%-ot, (kizárólag rendkívüli esetben) másrészt az államadósság GDP-re vetített aránya nem haladhatja meg a 60%-ot (nagyobb hiány esetén beavatkozás szükséges).

Mi alapján választották ki ezeket a referenciaértékeket?

Az adatok azt mutatták (Thygesen, 2002), hogy 1990-ben az uniós tagállamok átlag államadósság-aránya 60% körül alakult, és amennyiben a tagországok 3%-on tartják az államháztartási deficitjüket, adósságrátáik a 60%-os szint felé fognak konvergálni. Figyelembe véve, hogy abban az időben a GDP nominális növekménye 5% körül alakult (az akkori EU növekedési potenciálja), az infláció pedig 2%-os volt (az EKB inflációs célja). (Orbán és Szapáry 2004)

A kelet-közép európai (KKE) új tagországok eurózóna csatlakozási folyamata egészen különös kontextusba illeszkedik. Dinamikusan fejlődő transzformációs gazdaságok lévén szociális és gazdasági környezetük alapján véve különbözik az eurózóna megállapodott piacgazdaságaitól. Kérdés, hogy miért olyan sürgető ilyen körülmények között magukra öltetniük az euró 'kényszerzubbonyát', amely teljesen más gazdasági mozgásteret biztosít majd a számukra?

Amennyiben visszatekintünk az eurózóna csatlakozással foglalkozó legkülönbözőbb politikai szinteken folytatott vitákra, meglepő, hogy a téma milyen leegyszerűsített, a technikai részletekben kimerülő formában került tárgyalásra. Magától értetődőnek tekintették, hogy a valutaunióhoz való minél korábbi csatlakozás kedvező fejlődésük számára a legtöbb haszonnal.

Horst Köhler, az IMF akkori igazgatója, egy nemzetközi konferencián ezt hangsúlyozta az előadásában:

A valutaunió bővülése szignifikáns lökést ad (a csatlakozó KKE országok, G. B.) gazdasági fejlődésének, ösztönzi a kereskedelmi és pénzügyi folyamatokat, csökkenti a tranzakciós költségeket, és mérsékli a piaci kockázatot. Nem ülhetünk azonban babérjainkon, az euró-bevezetés előnye nem automatikusan fog érvényesülni.

Számos külső megfigyelő megjegyezte, hogy bizonyos nehézségek és áldozatok vállalására számítani kell a maastrichti kritériumok tel-

jesítése során, de ezek megtérülnek a közös valuta adta előnyök által. Ezenfelül alacsonyabb kockázat, nagyobb kereskedelmi, befektetési kedv és jelentősebb növekedési ráta várható (Európai Politikai Centrum; IMF 2004).

Ezen interpretációk szerint a kérdés pusztán az, hogy az új tagországok kormányai miként képesek a fiskális és monetáris átállás okozta „keserű pirulát” lenyomni a lakosság torkán.

Az egyik 2004-es világbanki jelentés megállapítja, hogy a visegrádi országoknak (különösképp Csehországnak, Magyarországnak és Lengyelországnak) hosszabb átmeneti időszakra van szükségük ahhoz, hogy a kívánt mérték alá szorítsák fiskális deficitjüket, Magyarország és Szlovákia esetében pedig az inflációt, így 2008–10-ig nem lesznek abban a helyzetben, hogy bevezessék a közös valutát. Majd hozzáfűzi, 'a kormányok ingatag társadalmi támogatottságából következő politikai instabilitás számos országban megnehezíti a gazdaságpolitikai reformok bevezetését'. Járai Zsigmond, a Magyar Nemzeti Bank elnöke egy interjúban leszögezte: 'az euróbevezetés egyben hatalmi kérdés', amíg közvetlen előnyt nyújt a vállalkozásoknak, a politika bizonyos szereplőinek a költségvetési deficit csökkentése súlyos teher (Napi 2004).

Még a kormányzatok eurózóna csatlakozási menetrendjeinek címszavai is félrevezető leegyszerűsítésről árulkodnak: 'konvergencia tervek', 'konvergencia-kritériumok teljesítése', mintha a maastrichti kritériumok teljesítését jelentő fiskális és a monetáris konvergencia (nominálkonvergencia) egybeesne az összes tagjelölt legfőbb szándékával, a fejlett Európa szociális és gazdasági színvonalának elérésével (reálkonvergencia).

Ráadásul a nemzeti megközelítések politikai klímája is meglehetősen sajátságos. A csatlakozni vágyók túl vannak végre a hosszúra nyúlt bővítési folyamaton. Az uniós jogrendszer adaptációjának technikai mutatóit követően, ami a „rohanunk az unióba” címszó alatt zajlott, átlendültek a „sprintelünk az euróért” fázisba. Amint az EU tagjelöltek a koppenhágai feltételek teljesítését versenynek tekintették, rigorózan figyelvén a másik mindenkori teljesítményét, ma is ezt folytatják az euróövezet bővítése kapcsán.

Ez érzékelhető Peter Papának (a szlovák pénzügyminisztérium szóvivője) egyik nyilatkozatából is: „Reális esélyünk van a maastrichti kritériumokat a megadott időre teljesíteni. Egy olyan kicsi és nyitott gazdaságnak, mint Szlovákia, elemi érdeke, hogy minél előbb csatlakozzon a fejlett gazdaságok táborához. El kell ismernünk ugyanakkor, hogy Szlovákia nincs a mezőny élén, Észtország, Litvánia és Szlovénia előbb érnek majd a célba.” (*Népszabadság* 2005)

Az eurózóna csatlakozás kérdésköre a 'teljesítés és megfelelés' bűvkörében zajlik, ahelyett hogy az egyes országok hosszútávú fejlesztési

stratégiáihoz igazodó pro és kontra érveket felvonultató társadalmi vitákban mérlegelve kristályosodna ki.

Egyetlen érintett országban sem készültek hatástanulmányok az euró bevezetésének hatásairól a reálkonvergenciára, a szociális szférára vagy a foglalkoztatás várható alakulására és nem folyt ezekről széleskörű vita vagy szociális párbeszéd sem.

Az egyes KKE-i országok azonban nem kezelhetők homogén csoportként a valutaunióba lépés időzítéséből fakadó előnyök és hátrányok számba vétele szempontjából.

Alapvető különbség van az egyes országok között valutarendszerükből fakadón. A valutatanács intézményét működtető balti államok (Lettország esetében konvencionális fix árfolyam) számára nem nyújt többlet mozgásteret az önálló nemzeti valuta fenntartása, mert eddig sem folytattak önálló monetáris politikát.

Azon országok számára viszont, amelyek piaci árfolyampolitikát folytatnak és önálló monetáris politikával rendelkeznek, a nemzeti valuta feladása sokkal bonyolultabb mérlegelést kíván.

A kelet-közép európai gazdaságok azonban olyan lényeges közös sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek alapvetően különböztetik meg őket a valutaunió jelenlegi országaitól:

1. Eltérő makrogazdasági profillal rendelkeznek, lényegesen alacsonyabb az egy főre jutó GDP-jük, jóval nagyobb növekedési dinamikával bírnak (pl. közel 10%-os nominális növekedési ráta, és meredek, de kiegyensúlyozatlan termelékenység-növekedés) azaz felzárkózó, átmeneti gazdaságok vonásait hordozzák.
2. A gazdasági átalakulás során felhalmozott 'jóléti deficit' magas szociális kockázatokkal jár, komoly munkaerőpiaci feszültségekkel (alacsony foglalkoztatottság és magas munkanélküliség), növekvő szegénység és egyenlőtlenség mellett, ami fokozott figyelmet igényel, különösen, ha az Európai Szociális Modell értékeit tartjuk szem előtt.
3. Gazdasági elmaradottság, ami komoly beruházásokat igényel. Közösségi beruházásokat az infrastruktúrában, az egészségügyben, az oktatásban, a kutatás-fejlesztésben valamint a környezetvédelemben. Ezen beruházások elengedhetetlenül szükségesek a fejlett országokhoz való felzárkózás elősegítéséhez, valamint a közösségi jogrendszer átültetéséből adódó kötelezettségek teljesítéséhez.

Ezek alapján kétrétű következtetés vonható le:

1. Az Stabilitási és Növekedési Paktum (SNP) kritériumrendszere jelenlegi formájában nem illeszkedik az új tagállamok gyorsan fejlődő átmeneti gazdaságainak sajátosságaihoz.

2. Másrészt figyelembe kell venni, hogy történelmi örökségük által magas fokú szociális kockázatokkal, gazdasági elmaradottsággal, magasabb közberuházási igénnyel, jóléti kiadásokkal és foglalkoztatási prioritásokkal kell számolniuk. Az inadekvát monetáris és fiskális kritériumok eredményeképp szükségtelen kényszerpályára kerülnek, ami így csökkenti a fejlődési esélyeiket. Mindez összeütközésbe kerül a lisszaboni stratégiával és az Európai Szociális Modell alapelveivel.

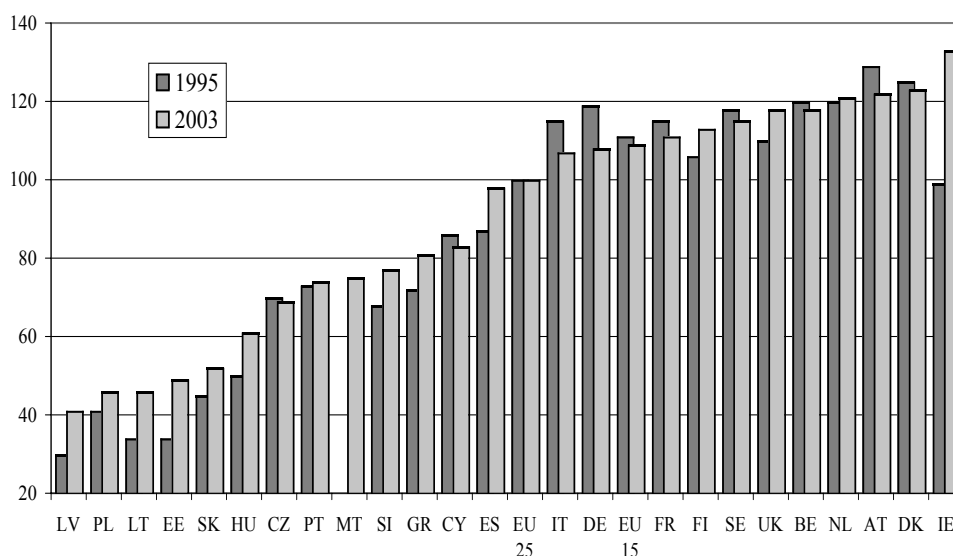
1 Az új tagállamok főbb makrogazdasági jellemzői

A közép-kelet európai új tagállamok olyan közös makrogazdasági vonásokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket az euróövezet jelen tagjaitól. Ebben a szakaszban a legszembetűnőbb különbségekre kívánunk rámutatni.

1.1 Gazdasági dinamika és transzformáció

A KKE-i új tagállamok lényegesen szegényebbek nyugati társaiknál (1.sz ábra). Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) átlagosan az EU-25-ök átlagának mintegy 50 százalékát éri el, amennyiben vásárlóerő-paritáson számolunk (ezen korrekció nélkül, valutaárfolyam-paritáson számolva, kevesebb, mint a huszonötök negyede).

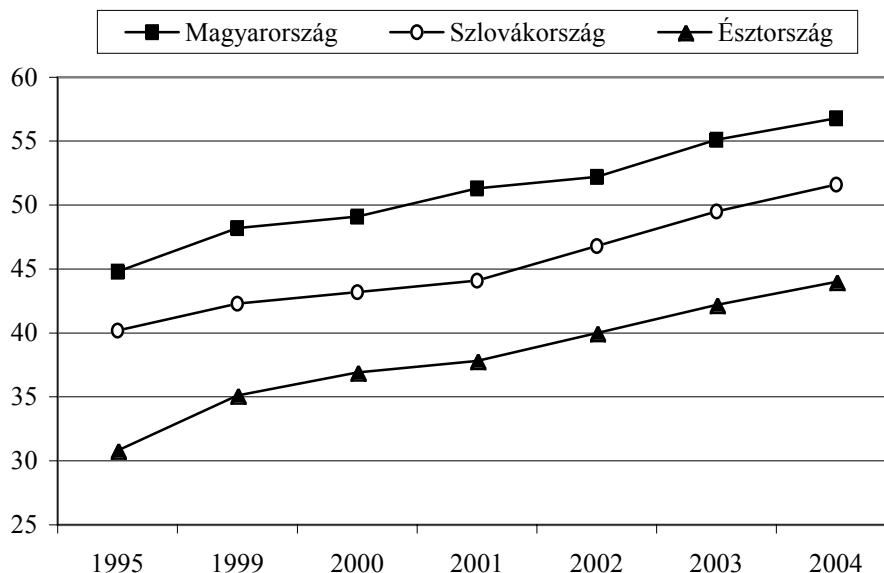
1. ábra: GDP/fő 1995–2003 vásárlóerőparitáson (PPP) EU-25=100

Forrás: ETUI/ETUC (2005) Benchmarking Working Europe, Brussels

A gazdasági felzárkózás (reálkonvergencia) – mely a KKE-i új tagországok legfőbb törekvése – ütemesen halad előre (2. ábra). Az 1995–2004 közötti időszakra eső GDP/fő arány vásárlóerő-paritáson mérve jelentősen emelkedett az EU-15-k átlagához képest. Ebben a periódusban Észtországban az egy főre eső GDP 30.8%-ról 44%-ra nőtt, Szlovákiában 40.2%-ról 51.4%-ra és Magyarország esetében 44.8%-ról 56.8%-ra.

2. ábra: GDP/fő az EU-15 átlag %-ában (PPP), 1995–2004

Forrás: L. Podkaminer et al., WIIW Research Reports 303 (2004).

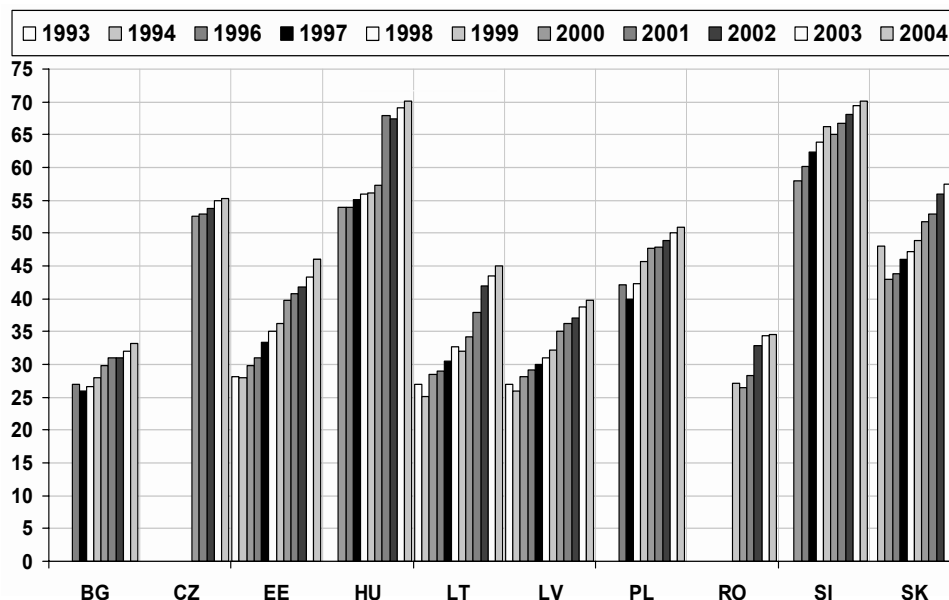
Másik szembetűnő sajátosságuk a dinamikus fejlődés és a „transzformációs karakter”. Ezen átalakuló nemzetgazdaságokat dinamikus növekedés jellemzi, amit a rendkívüli és egyenetlen termelékenység-növekedés kísér. A transzformációs karakter torzult ár- és költségstruktúrában is megnyilvánul, amely egyrészt a korábbi gazdasági modell hagyatékaként van jelen – másrészt a turbulens átalakulási folyamatból fakadó aránytalanságokból fakad (pl. a bér és termelékenység relációjában). A világgazdaságba történő reintegrációt és piacgazdasági átmenetet kísérő alapvető struktúraváltás ezeknél az országoknál még nem zárult le (ez leginkább a kiterjedt és rossz hatásfokú mezőgazdasági szektorokban illetve egyes országokban a korábbi nehézipar maradványain hátramaradt dezindustrializált válságövezetekben érezhető).

A reál GDP-növekedés az új tagállamok átlagában eléri az 5%-ot, ez az EU-tizenötökének több mint a kétszerese, a nominális növekedési rátájuk pedig megközelíti a 10%-ot.

A termelékenység növekedésük is látványos és folyamatos felzárkózást mutat a valutaunió jelen tagjaihoz viszonyítva. A 3. ábra az átlagos termelékenység alakulását mutatja vásárlóerőparitáson (valutaárfolyam paritáson számolva a felzárkózás még látványosabb, a relatív szintek viszont alacsonyabbak).

Az átalakuló gazdaságokra az is jellemző, hogy ágazatonként jelentősen eltérő a termelékenység növekedése. A világpiaci versenynek kitett (trade-

3. ábra : Munkatermelékenység (egy foglalkoztatottra jutó termelés) az EU-15 átlag %-ában, PPP

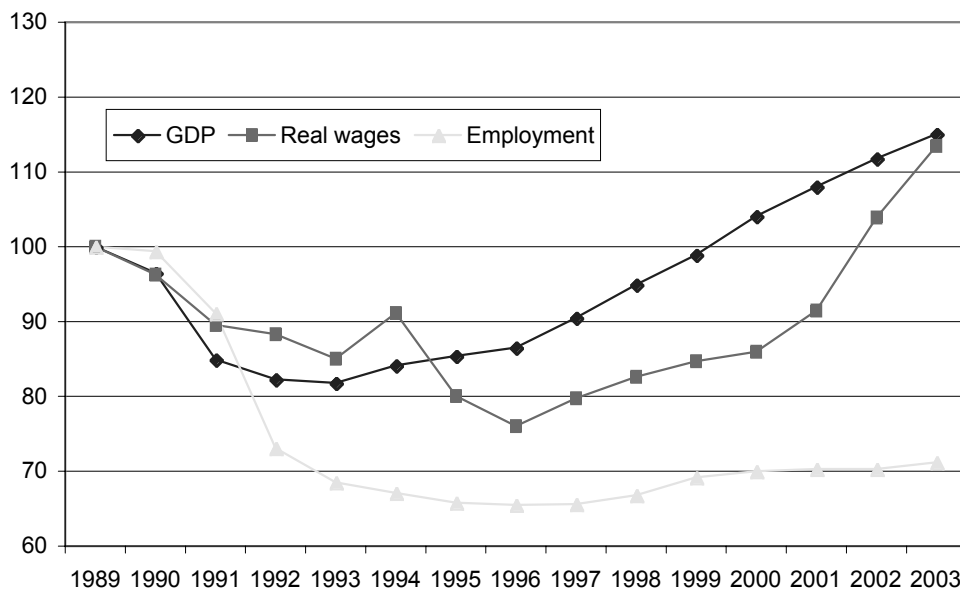

Forrás: Eurostat alapján (a könyv Esztország fejezetéből).

able) szektorokban jóval magasabb, mint az attól elzárt ágazatokban (non-tradeable). Ez a jelenség különösen fontos szerephez jut a monetáris unió bővítése kapcsán, amire a későbbiekben még visszatérünk. (lásd 2.2 szakasz)

A „transzformációs karakter” más formában is megmutatkozik. Ha visszatekintünk az elmúlt évtizedet átfogó fejlődési sajátosságokra, akkor turbulens folyamatokat figyelhetünk meg, amit most Magyarország példáján demonstrálunk. A 4. ábra kiegyensúlyozatlan fejlődésről tesz tanúbizonyságot. Az a leginkább szembeötlő, hogy a GDP növekedési trendje mennyire elszakad a foglalkoztatás alakulásától (ez a jelenség általános a közép-keleti európai tagországoknál, „növekedés munkahelyek nélkül”). További jellegzetesség, hogy a béralakulás képtelen volt lépést tartani a termelékenység növekedésével, ami utólagos korrekciókhoz vezetett a közelmúltban. Valószínűsíthető, hogy az effajta aránytalanságok óhatatlanul hasonló korrekciókhoz vezetnek még a jövőben, ami feltételez bizonyos makrogazdasági flexibilitást.

4. ábra: Magyarország – GDP, reálbér és foglalkoztatás alakulása, 1989–2003 (1989 = 100)

Forrás: Benchmarking Labour Europe (ETUI 2005).

Az új tagállamok ár- és költségstruktúrája meglehetősen eltér a tizenötökétől, ami tükröződik a piaci valutaárfolyamokon és a vásárlóerő paritáson számolt mutatók közötti különbségben (1. táblázat).

1. táblázat: Háztartási végső fogyasztás relatív árszínvonala, 2002

EU-25	96
EU-15	100
Euró-zóna	97
Csehország	53
Esztország	56
Cyprus	83
Litvánia	51
Lettország	50
Magyarország	55
Málta	72
Lengyelország	57
Portugália	74
Szlovákia	44
Szlovénia	73

Forrás: Eurostat (a Csehország fejezet alapján).

Az is döntő momentum, hogy a bérszínvonal nemcsak abszolút értékét, de a termelékenység szinthez viszonyított arányát tekintve is elmarad az uniós átlagtól.

2. táblázat: A KKE-8 országok munkatermelékenysége és bérszínvona (Ausztria=100, 2003)

	Labour Productivity (GDP per worker, PPP)	Wages (PPP)
Czech Rep.	64	43
Hungary	65	42
Poland	51	44
Slovakia	56	31
Slovenia	73	61
Estonia	45	37
Latvia	42	29
Lithuania	46	29
Austria	100	100

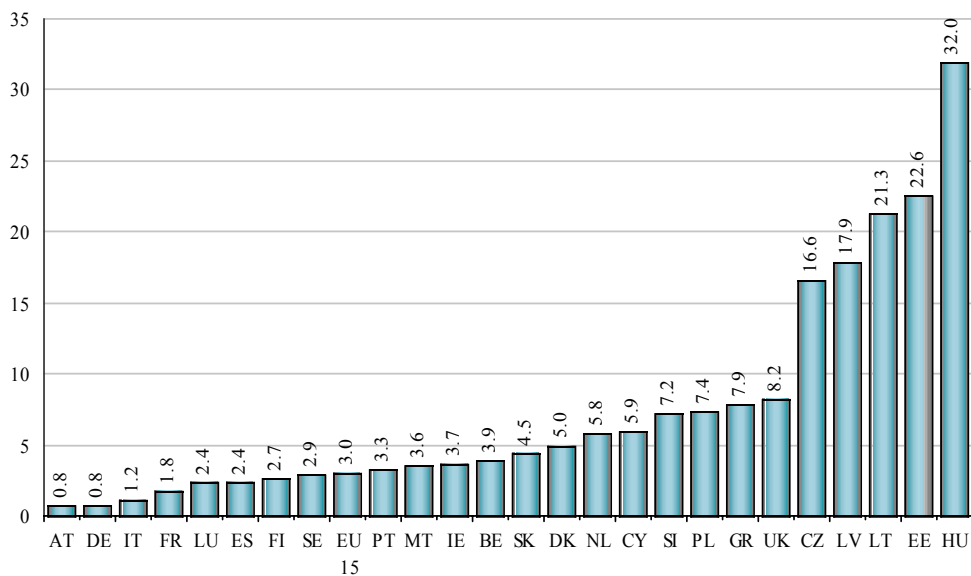
Forrás: Podkaminer et al. (WIIW, 2004), (a Csehország fejezet alapján).

A második táblázat világosan érzékelteti, hogy a KKE 8-ak és az EU-15-ök közötti bérolló jóval nyitottabb, mint a „termelékenységi olló”, (az EU-15 átlagot itt az egyszerűség kedvéért Ausztria jeleníti meg). Ez nem csak azt mutatja, hogy a bérek abszolút értékben jóval alacsonyabbak náluk, hanem hogy lemaradásban vannak a saját gazdaságuk teljesítőképessége (termelékenység) mögött is. Néhány ország, mint Magyarország, Szlovákia és Csehország esetében a „bér-termelékenység olló” meglehetősen tágra nyitott. A térségben jelenleg megfigyelhető erőteljes bérdinamikát ebben az összefüggésben is érdemes megvizsgálni.

Az 5. ábra tanúsága szerint, a 2000–2003 közötti reálbér növekedés a KKE-i új tagországok esetében jócskán felülmúlta az eurózónában mért bérnövekedést. A legtöbb szakértő szerint a balti államok, Csehország és különösképpen Magyarország esetében ez a bérdinamika nem fenntartható, nem felel meg a gazdaság teljesítőképességének. Másfelől viszont tekinthető egy olyan kiigazításnak, ami a korábbi időszakban felhalmozott termelékenységi többletet használja fel. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a bérszínvonal még mindig a relatív termelékenység szintek mögött kullog. További korrekciók lehetnek esedékesek még, viszont a Maastichti kritériumok rövidtávú teljesítése nem hagyja mozgásteret további kiegyenlítődésknek.²

2. Elsődlegesen azért, mert egy ilyen korrekció veszélyeztetné a tervezett inflációs célkitűzést.

5. ábra: Reálbérnövekedés 2001–2003 (2000 = 100)

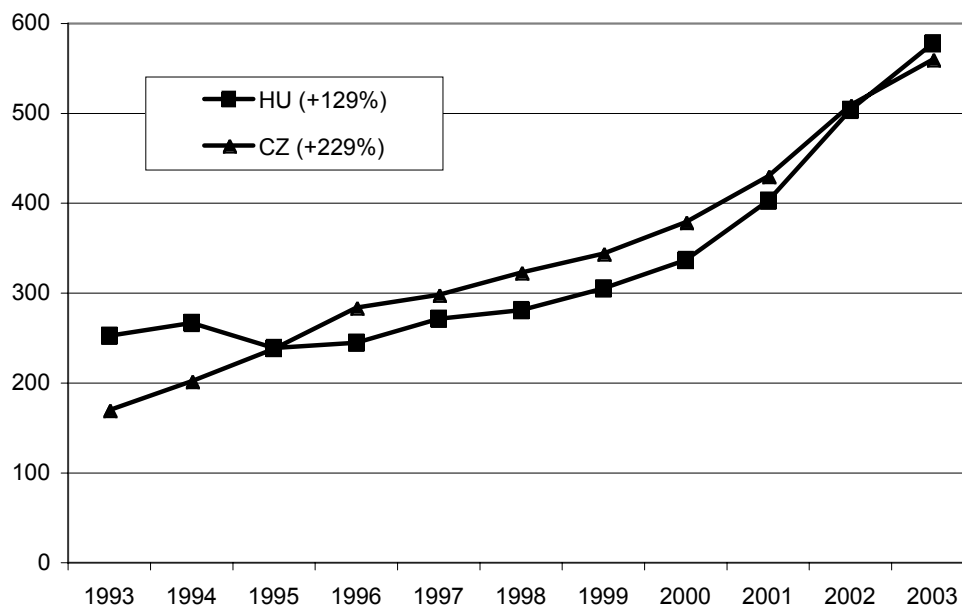

Forrás: ETUI/ETUC (2005) Benchmarking Working Europe, Brussels.

A 6. ábra azt szemlélteti Csehország és Magyarország példáján, hogy az elmúlt évtizedben euróban kifejezve hogyan alakultak a bérek (ehhez érdemes hozzáfűzni, hogy Magyarország esetében a 2000–2003-as időszak 32%-os reál-bérnövekedése euró alapon közel 60 %-os volt).

6. ábra: Az euróban számolt átlagos bérfelértékelési dinamika
Csehországban és Magyarországon (1990=100)

Az ábra adatai a két ország nemzeti valutájának euróhoz képesti reálértékelődését is magukban foglalják. A stabilitási és növekedési paktum kritériumainak alkalmazása mellett ilyen jellegű korrekció (magas reál-bérdinamika és árfolyam-felértékelődés kombinált hatása) nem lenne lehetséges.

Egy másik jelenségre is érdemes ennek kapcsán felfigyelni, Magyarország esete a bércorrekcióval ugyanis fontos tanulságokkal szolgál. Habár a bércorrekció nem eredményezett közvetlen visszaesést a gazdaság teljesítőképességében – főleg nem az export és a tőkebeáramlás terén –, visszavetette ugyanakkor a monetáris és fiskális konvergencia folyamatát olyannyira, hogy Magyarország az Euró-zóna csatlakozók táborában a sereghajtók közé került. Figyelemreméltó azonban, hogy ez a folyamat fontos kvalitatív változásokat váltott ki a gazdaság struktúrájában, amit a külföldi működőtőkebefektetések minőségi átrendeződése kísért a munkaerőintenzív tevékenységi formák irányából a magasabb hozzáadottértékű tevékenységek felé.

Széleskörű konszenzus uralkodik annak tekintetében, hogy az olcsó munkaerőn alapuló versenyképesség hosszú távon nem járható út a közép-kelet-európai térség számára. Fontos kihívás számukra kitörni ebből a szerepből, anélkül azonban, hogy veszélyeztetnék versenyképességüket és az eurócsatlakozás perspektíváját. Az EMU-n belül nehezebb feladatnak ígérkezik egy dinamikus bérfelzárkózásra épülő minőségi felértékelődést (upgrading) véghezvinni.

Az általunk ismertett ábrákból és táblázatokból nyomon követhetők voltak a transzformációs és felzárkózó gazdaságok kiegyensúlyozatlan jellemvonásai és fejlődésük turbulens folyamatai. A dolog lényege abban rejlik, hogy további korrekciókkal kell még számolni, amihez bizonyos fokú makrogazdasági flexibilitás szükséges.

1.2 A Balassa-Samuelson hatás

Az átalakuló gazdaságok egyes fenti sajátosságait érzékelteti a Balassa-Samuelson hatás (Balassa 1964; Samuelson 1964). Balassa-Samuelson hatás figyelembevétele meghatározó jelentőséggel bír a felzárkózó gazdaságok által folytatott árfolyampolitika szempontjából az EMU csatlakozás folyamatában.

A fejlett országok jövedelmi szintjeihez felzárkózó gazdaságok külkereskedelemnek kitett szektoraiban (tradeable sector) gyorsabban nő a termelékenység, mint a világpiaci verseny által nem érintett (non-tradeable) szektorokban (ENSZ 2001, 1). Amíg a bérek emelkedésének hatása többé-kevésbé egyformán jelentkezik az összes szektorban, addig a felzárkózó országok külkereskedelemnek kitett szektoraiban gyorsabban növekvő termelékenység változatlan valutaárfolyam mellett magasabb inflációt eredményez. (Buiter és Grafe 2002).

Alacsonyan tartott infláció mellett viszont a termelékenységnövekedési különbségnek betudható Balassa-Samuelson hatás a felzárkózó gazdaság nemzeti valutájának egyensúlyi reálfelértékelődését eredményezi (Szapáry 2004).

Szimulációs vizsgálatok tanúsága szerint e hatás mértéke meglehetősen eltérő lehet az egyes országokban (Egert 2002).

Az eredmények azt mutatják, hogy Csehország, Szlovákia és Szlovénia esetében a termelékenység-növekedésnek a Németországhoz viszonyított infláció különbségre mért befolyása 0.9%-tól 1.3%-ig terjedt. Lengyelország és Magyarország esetében a Balassa-Samuelson hatás ennél jóval nagyobb, Magyarországon 2.6%-tól 3.5%-ig terjed, Lengyelországban esetében 1.5%-tól 3.3%-ig. Doyle (et al.) becslése szerint a Balassa-Samuelson hatás évi várható átlagos mértéke 1% és 3% között lesz (Doyle et al. 2001, 10).

Az elmúlt pár évben az összes közép-keleti valuta jelentős értéknövekedésen ment keresztül az euróhoz képest.

A Balassa-Samuelson hatás végső soron azt eredményezi, hogy rögzített árfolyam esetén az infláció 1 és 3%-ponttal magasabb lesz az EMU országok átlagához viszonyítva. Ez valójában azt jelenti, hogy a KKE-8 ország esetében az egyensúlyi infláció az EU-15-ök átlagánál 1–3 százalékponttal magasabb lesz (de Grauwe 2004).

Surányi György, a MNB korábbi elnöke, a Stabilitási és Növekedési Paktum (SNP) okozta ellentmondásokat egy friss publikációjában így foglalta össze:

Ha az új tagállamok potenciális növekedési rátái magasabbak, a gazdaságuk termelékenységük gyorsabban nő, akkor valutájuk reálértéken erősödni fog az euróhoz képest. Az adott viszonyok között a valutaárfolyam-stabilitás és az inflációs kritérium egyidejű teljesítése nem lehetséges. (Surányi 2005)

1.3 Következmények: Szigorúbb SNP kritériumok a keleti nyolcra mint a monetáris unió jelen tagjainak

Az új tagállamok nominális növekedési rátái 7–11% között alakulnak, a 4–5%-os reál GDP növekedés és az eurózóna átlagánál 2–4 százalékponttal magasabb infláció eredőjeként. Amennyiben a fenntartható fiskális állapotot a GDP/államadósság ráta a 60%-os szintjében határozzuk meg, akkor a maximálisan tolerálható államháztartási deficit 4–5 százalék lehet a GDP-hez viszonyítva. Ezért azonos nominális kritériumok alkalmazása a KKE-8 országokra nézve valójában (reálértelemben) szigorúbb feltételek megszabását jelenti (Surányi 2005).

Ugyanazon nominális SNP kritérium alkalmazása az új tagállamokra tehát valójában szigorúbb és kevésbé megfelelő feltétel támasztását jelenti, mint az EMU jelenlegi tagjai esetében. Ez egyértelműen elmondható az inflációs és fiskális kritériumok vonatkozásában, miközben az is ismeretes, hogy a legtöbb közép-keleti tagjelölt államadóssága jóval a megkívánt 60%-os (GDP arányos) küszöb alatt van.

Korábban említettük, hogy a KKE-i országokban egyedi transzformációs karakterük és örökölt gazdasági aránytalanságaik (például az ár-, bér- és költségszintek) következtében még kiigazítások alkalmazására lehet szükség. Erre azonban a 'maastrichti kényszerzubbony' szorításában már nem lesz mód.

Következésképpen azonos nominális SNP kritériumok alkalmazása fékezőleg hat a növekedési potenciálra, a foglalkoztatás növekedésére és a reálkonvergenciára.

2 Jóléti kihívások és magasabb közösségi beruházási igény

Az EU nyolcak abban is különböznek a valutaunió tagállamaitól, hogy nagyobb szociális kockázatokkal kell szembenéznük és égető szükségük van közösségi beruházásokra az infrastruktúra, az oktatás, a foglalkoztatottság, és a kutatás-fejlesztés terén.

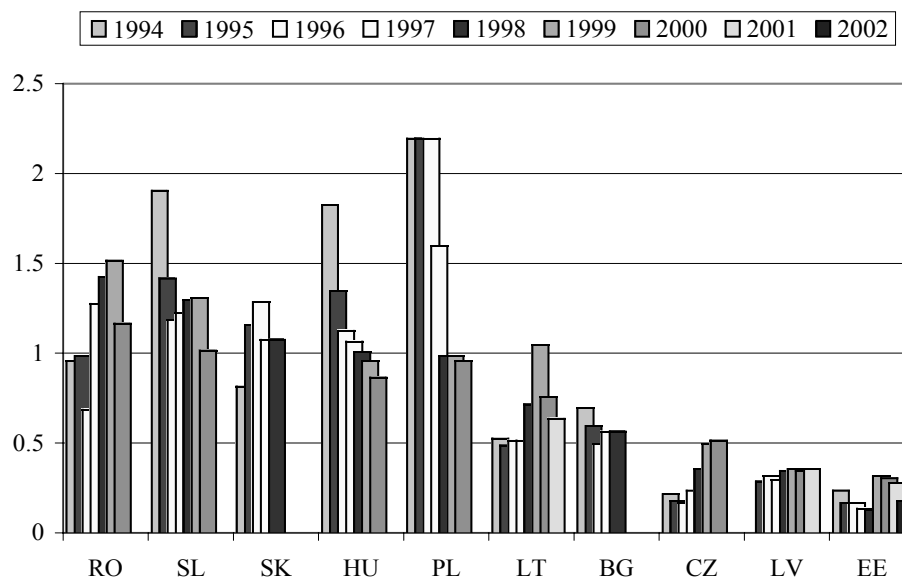
Az átalakuló gazdaságok az elmúlt évtized során sikeresen vitték végbe gazdaságaik alapvető szerkezetváltását, részben ezek folyamányaként azonban, tagállamonként eltérő mértékben ugyan, de súlyos szociális és jóléti problémák megoldásával kell szembenéznük. Legutóbbi jelentésében még a Világbank is felhívta a figyelmet az EMU csatlakozási folyamat során felmerülő szociálpolitikai és jóléti feszültségekre, kiemelve a magas munkanélküliséget, a szegénységet és a magas és növekvő regionális különbségeket. (Világbank 2004) Csehországot és Szlovéniát leszámítva a foglalkoztatottsági ráta jellemzően igen alacsony, és főleg Szlovákia és Lengyelország esetében a helyzetet súlyosbítja a magas munkanélküliség, a szegénység és a szociális kohézió hiánya. A költségvetési megszorítások hatására csökkentek az egészségügyre, oktatásra és a foglalkoztatáspolitikára fordított kiadások az elmúlt évtizedben. Inotai András, magyar közgazdász helyzetjellemezése szerint a kezdeti „modernizációs deficit” „szociális deficitté” alakult át. Ez az analógia arra utal, hogy ezekben az országokban a külföldi befektetések mellett a modernizáció és a struktúraváltás alapvetően a szociális kiadások csökkentéséből nyerte fedezetét. A jövedelmek jelentős hányadát irányították át a lakossági oldalról az üzleti szféra irányába. Ez arra is magyarázatot ad, hogy a bérfelvezetés miatt maradt jócskán a termelésnövekedés mögött a gazdasági modernizáció kritikus fázisában. (például Magyarországon a 90-es évek közepén, vagy Szlovákiában 2000 és 2003 között.)

Amennyiben az egyes országok Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterveit vizsgáljuk, azokban ambiciózus célok fogalmazódnak meg, elsősorban a foglalkoztatottsági ráta emelésére, a fiatalok és tartós munkanélküligre valamint a hátrányos helyzetű csoportokra vonatkozóan.

A foglalkoztatáspolitikára fordított kiadások, a 7-es ábra tanúsága szerint, rendkívül alacsonyak, és nem ritkán csökkenő tendenciát mutatnak. Meg kell jegyezni azt is, hogy az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközökre fordított kiadások ezen belül csak egy csekély (és sok esetben csökkenő) hányadot tesznek ki (Galgóczi, Lafoucriere és Magnusson 2004³).

3. Az egyes országok foglalkoztatási akcióterveivel kapcsolatban lásd ezen publikáció országjelentéseit.

7. ábra: A foglalkoztatáspolitikára fordított kiadások a GDP %-ában

Forrás: Raul Eamets, Eurostat alapján, 2003.

A Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervek aktív eszközök növelését célzó prioritásai sok ország gyakorlatában rendre háttérbe szorulnak amikor a források a passzív ellátások fedezetére sem elegendőek.

Érdeemes eltűnődni azon, vajon az új tagállamok ambiciózus nemzeti foglalkoztatási akciótervei hogyan kerülnek összhangba az eurózóna csatlakozást megcélzó monetáris és fiskális konvergenciatervekkel.

Keune és Rhodes (Keune és Rhodes, 2005) két szempont alapján vizsgálta az EMU tagjelölt országokat: (i) 'fiskális feszültségek' és (ii) 'jóléti stressz'.

Egy ún. 'szociális kockázati index'-et definiáltak, ami három komponensből tevődik össze: a munkanélküliség mértéke, az elszegényedés kockázata és az időskori függőség rátája. Ezen három faktor kombinációjával az egyes tagjelöltekre jellemző 'szociális kockázati szinteket' állapítottak meg, aminek segítségével felbecsülhető, hogy az eurózóna csatlakozás folyamán az egyes országoknak milyen jóléti kihívásokkal kell szembenéznük.

Szlovénia a legjobban teljesítő ország ebben a tekintetben is, csekély jóléti stressz, magas fokú szociális ráfordítások és alacsony államadósság jellemzi.

Csehországra alacsony államadósság, magas költségvetési hiány, alacsony szociális kiadások, magas foglalkoztatottság, és alacsony jóléti stressz jellemző.

Ezen két országnak nem kell számottevő jóléti, szociális problémával szembenéznie az eurócsatlakozás folyamatában.

A balti államokban közepes mértékű a foglalkoztatottság szintje, alacsony az államadósság és államháztartási hiány, viszont keveset költenek szociális kiadásokra. Mindazonáltal magas jóléti stressz jellemzi őket, nem kell viszont tartaniuk a jóléti szintjük további romlásától egy gyors eurózóna csatlakozás esetén. Ami azt is jelenti egyben, hogy a jóléti stressz okozta problémáikat már az EMU-n belül kell megoldaniuk.

Magyarországot a köztes állapot jellemzi a maga tetemes államadósságával és magas államháztartási hiányával, valamint közepes szintű jóléti kiadásokkal és alacsonynak mondható 'jóléti stressz' indexxel. Miközben az EMU csatlakozás érezteti megszorító hatását, a szociális helyzet biztonságát alapjaiban nem veszélyezteti.

Szlovákia és Lengyelország viszont komoly szociális kockázatokkal néz szembe a maastrichti kritériumok gyors teljesítése esetén, így magas rizikófaktorral rendelkező államoknak tekinthetőek. Az alacsony foglalkoztatás mellett magas a munkanélküliség aránya, és jelentős a 'jóléti stressz' szintje. Ezen államok valódi szociális kihívásokkal néznek szembe az EMU kapujában, ami súlyos politikai döntéseket von maga után.

A KKE-i országoknak jelentős forrásokat kell biztosítaniuk az oktatás, az egészségügy, a kutatásfejlesztés, a környezetvédelem és az infrastruktúra fejlesztésére. Ráadásul a közösségi jogrendszer hatálya értelmében ezek egy része kötelező érvényű beruházás (pl.: az infrastruktúra és a környezetvédelem fejlesztése).

Nem mellékes, hogy bár az EU regionális és kohéziós alapjából érkező pénzek segítenek az említett problémák orvoslásában, a fiskális pozíciójukra azonban negatív hatást gyakorolnak. Ezen támogatások elnyerésének feltétele ugyanis az önrészvállalás, amit a központi költségvetésük fedez, a támogatás viszont a gazdasági szereplőkhöz folyik.

Mindezen fejlesztésre azonban igencsak szükségük van, amennyiben ki akarnak mozdulni az „olcsón bedolgozó alvállalkozó” szerepéből a tudásalapú társadalom irányába. Paradox helyzetet teremt, hogy ez a trend törést szenvedhet a SNP kritériumok teljesítésének szorításában.

Eltérő monetáris politikai megközelítések

Az alaptézis úgy szól, hogy azon nyitott gazdaságok, amelyek szoros szálakkal kötődnek az eurózónához, profitálni fognak a rögzített árfolyamból, mivel a külkereskedelmi tranzakciós költségek csökkenni fognak. A kibővült eurózónában kiteljesedő munkamegosztás pedig az életszínvonal emelkedéséhez vezet. Frankel és Rose (2002) a monetáris uniótagság előnyeit szignifikánsnak értékeli: a tagok közötti külkereskedelem megháromszorozódik, lökést adva a gazdasági növekedésnek. Az IMF szakértői szintén a valutaunió kereskedelemgeneráló hatásával érvelnek, hangsúlyozva annak jótékony hatását a tőkebeáramlásra is.

3.1 Az optimális valutaövezet teóriája (OCA)

A monetáris unió jelen bővítését gyakran az optimális valutaövezet teóriája (OCA) keretében tárgyalják, amelyet eredetileg Mundell (1961) és McKinnon (1963) terjesztett elő. Az elmélet szerint a fő kritériumok a 'nyitottság' és az 'aszimmetrikus sokk'. A tagállamok az „OCA-elmélet” kapcsán azt mérlegelik, hogy a nemzetközi kereskedelem terén a valutaárfolyam stabilitásából származó előny, vagy a monetáris politikájuk függetlensége kecsegtetőbb-e számukra.

A kelet-közép európai EMU tagjelöltek EU tizenötökkel folytatott külkereskedelme, a GDP százalékarányát tekintve, megközelítőleg azon a szinten mozog, mint a jelenlegi EMU tagoké három évvel az EMU csatlakozást követően. Az EMU tagjelöltek GDP százalékarányos exportja a régi tagállamokkal 28.7 %-ot ér el, amely 2001-ben a valutaunió országainak egymás közötti viszonyában 26.8% volt. A keleti nyolcak gazdasági integrációja a tizenötökkel sokkal erősebb, mint a régi tagállamoknak az EMU-n kívüli államokkal (Egyesült Királyság, Dánia, Svédország) folytatott, 16.5%-os külkereskedelme, ami kétségtelenül predestinálja őket a monetáris uniós tagságra. (De Grauwe és Schnabl 2004)

További fő szempont a gazdasági ciklusok szinkronitása, az aszimmetrikus sokkoknak való ellenállóképesség, az árak és bérek flexibilitása, valamint a szabad munkaerő-áramlás. Ezen kritériumok egy részét még a jelenlegi EMU tagok sem teljesítik. A jövőben, divergens fejlődési trendek esetén, jelentősen megnőhet a monetáris unió fenntartásának költsége.

Mivel a kelet-közép-európai gazdaságok szerkezete és konjunktúraciklusai lényegesen eltérnek a régi tagállamokéitól, hozzáteve, hogy a szabad munkaerő-áramlás és a bérflexibilitás korlátozott, a KKE gazdaságok minden bizonnyal nem alkalmasak a valutauniós csatlakozásra, legalábbis ha az OCA kritériumait tekintjük mérvadónak. De Grauwe értékelésében

mindazonáltal hozzáfűzi, hogy a keleti tagállamoknak ennek ellenére nagyon vonzónak tűnhet fel a valutaúniós tagság, hiszen erős szándékukat fejezték ki a mielőbbi tagságra. (De Grauwe és Schnabl 2004)

3.2 A közép-kelet európai tagállamok valutaárfolyam-szabályozása

A megfelelő árfolyampolitika és monetáris rendszer megválasztása rendkívül fontos az átalakuló, kis és nyitott gazdaságok számára (kivéve talán Lengyelország), mivel sebezhetőek a külső sokkokkal szemben.

A 3. számú táblázat áttekintést nyújt a KKE-i új tagországok árfolyam-rendszereiről.

3. sz. táblázat. Az új tagállamok árfolyampolitikája

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Bulgária	8	8	8	2	2	2	2	2	2	2
Esztország	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Litvánia	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Lettország	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Málta	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Magyarország	7	5	5	5	5	5	5	4	4	4
Cyprus	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Cseh Közt.	3	3	6	7	7	7	7	7	7	7
Lengyelo.	5	6	6	6	6	6	7	7	7	7
Románia	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Szlovénia	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Szlovákia	3	3	6	6	8	8	8	8	8	8

Megj.: 1 – Dollarizáció/euroizáció, 2 – valutatanács, 3 – hagyományos rögzített árfolyam, 4 – horizontális sáv +/- 15%, 5 – csuszó leértékelés, 6 – szuszó sáv, 7 – kontrollált lebegtetés (ER sávval), 8 – szabad lebegtetés.

Forrás: DG ECFIN, tagállamok Nemzeti Bankjai (Raul Eamets alapján).

Tapasztalatok azt mutatják, hogy a valutatanács intézménye rendkívül sikeresnek bizonyult a hiperinfláció megfékezésében, az egyes országok növekedési mutatóiban megfigyelhető eltérések azonban nem tulajdoníthatóak pusztán a különböző valutarezsimeiknek. Raul Eamets Észtország kapcsán kiemeli (ld. a kötet Észtország tanulmánya), hogy a valutatanács sikeres működésének a fiskális fegyelem betartása volt a legfőbb záloga.

A valutatanács kapcsán egy másik sarkalatos pont a belépési árfolyam helyes megválasztása, amely elegendő teret enged az árfolyam reáleffektív felértékelődésének és így nem ássa alá a gazdaság versenyképességét. A valutatanács intézménye megfelelő pénzügyi fegyvellemmel kombinálva

megteremti az árfolyampolitika hitelességét és védelmet biztosít egy esetleges valutaszpekulációval szemben.

4. táblázat: Fiskális és monetáris konvergencia az EMU csatlakozási menetrendek tükrében

ország	Infláció			Allamháztartási hiány/GDP**			Allamadósság/GDP			EMU csatl. (tervezett)
	2004 átlag	2004 Dec.	2005 átlag	2003	2004	2005*	2003	2004	2005*	
Szlovénia	3.6	3.3	2.9	-2.0	-2.3	-2.2	29.5	30.9	30.8	2007
Esztország	3.0	4.8	2.6	3.1	0.5	0.2	5.3	4.8	4.4	2006
Litvánia	1.1	2.8	2.8	-1.9	-2.6	-2.5	21.6	21.2	21.7	2007
Lettország	6.2	7.4	3.4	-1.5	-2.0	-2.8	14.4	14.6	15.4	2008
Ciprus	1.9	3.9	2.1	-6.4	-5.2	-2.9	70.9	74.9	71.4	2007
Málta	2.7	1.9	2.7	-9.6	-5.2	-3.7	70.4	73.2	72.0	2008
Szlovákia	7.4	5.8	4.0	-3.7	-3.8	-3.8	42.6	43.0	44.2	2009
Lengyelo.	3.6	4.4	3.2	-3.9	-5.4	-4.1	45.4	45.9	47.6	2010
Cseh Közt	2.6	2.5	2.8	-12.8	-5.2	-4.7	37.8	38.6	39.4	2010
Magyaro.	6.8	3.6	3.3	-6.2	-5.5	-5.2	59.1	59.9	59.5	2010

Megj: * prognózis; ** nyugdíjkorrekció nélkül (egyébként Magyarország és Lengyelország esetén kb. 1% ponttal kevesebb).

Forrás: EB, EKB, prognózis nemzeti források alapján, EB és Ecosoc (2005).

Az ERM II. periódus kockázatai

Az utóbbi időben számos szakértő hívta fel a figyelmet az ERM II árfolyamrendszerben eltöltött (kötelezően előírt) kétéves periódus kockázataira. Charles Wyplosz a Financial Timesban (Wyplosz, 2003) írt vitaindító cikkében hangsúlyozta, hogy az ERM II. rendszerben a kelet-közép-európai EMU tagjelöltek különösen védtelenné válnak a spekulációs támadásokkal szemben, melyek destabilizációs hatást vonhatnak maguk után. Kétségbe vonja, hogy az ERM II. rendszer alkalmas kereteket biztosítana a KKE-i országok monetáris és fiskális konvergenciája számára, elsősorban mert a kétéves időtartam szükségessége egyáltalán nem megalapozott. Az elmúlt öt év árfolyam-ingadozásait tekintve pedig megállapítható, hogy egyetlen KKE valuta sem lépett ki a 15%-os sávból.

4 A Bővítés előnyei és kockázatai

4.1 A többségi neoliberális álláspont tézisei

Neoliberális közgazdászok, beleértve az IMF szakértőit, a pénzügyminiszteriumokat és a politikusok többségét, az eurózóna-tagság kérdését alapvetően technikai szempontból értékeli (ld. pl. European Policy Centre 2004, IMF 2004)

A monetáris unió egésze szempontjából tekintve:

Pozitív tényezőként értékeli az alábbiakat:

- Az új tagállamok az eurózóna csupán 5–6%-os GDP részarányát teszik ki, ami megkönnyíti csatlakozásukat.
- A legtöbb tagjelölt szilárd, mindent átfogó teljesítményjavulást mutat fel a nominális konvergencia kritériumok terén.
- A KKE országok felzárkózási folyamata – reál-konvergencia – jól halad.

Negatív tényezőként említik:

- Néhány tagjelölt esetében jelentős erőfeszítésre van még szükség az infláció és a költségvetési hiány leszorítása tekintetében (hozzáfűzik, hogy ez a folyamat megrázkódtatásokkal járhat).
- Néhány országban különösen magas a munkanélküliek aránya.
- A magas folyó fizetési mérleghiány sok esetben a jelentős külföldi működőtőkebeáramlás mellékhatása és különösen Magyarország, a balti államok és Csehország esetében okoz gondot.

Az EMU tagjelöltek perspektívájából tekintve érveik a következők szempontok alapján fogalmazódnak meg:

Pozitív tényezők

A várakozások szerint az EMU csatlakozás lendületet adhat a gazdasági növekedésnek, így elősegíti az unió átlagához való felzárkózás folyamatát. Egyes becslések szerint a valutaunió az első időszakban 0.3–0.8 százalékpont átmeneti növekedés visszaeséssel jár, amit a későbbiekben 0.2–0.4 százalékpont körüli többletnövekedés vált fel (European Policy Centre, 2004). Az IMF prognózisa alapján (IMF, 2004) az euróadaptáció a legtöbb közép-európai országban hosszú távon további 20–25%-os GDP emelkedést vonhat maga után. Ez az alábbi tényezőknek lenne köszönhető:

- Az alacsonyabb kamatlábak többletberuházást indukálnak, és csökkentik az adósságfinanszírozás terheit.
- Kiküszöböli a valutaátváltási kockázatot, és csökkenti a külkereskedelmi tranzakciók költségeit. (Oblath 2004)
- Kedvezőbb befektetési környezet.
- Az ERM II. fegyelmező hatása szerkezeti reformokat stimulálhat.
- Erősíti a makrogazdaság stabilitását és az üzleti ciklusok további konvergenciáját.
- Az EMU-n belül az egyes KKE-i országoknak gazdasági súlyukat meghaladó mértékben nyílik lehetőségük az Európai Központi Bank monetáris politikájának befolyásolására.

4.2 A kritikus megközelítés

Amint a korábbiakban hangsúlyoztuk az új tagországok EU tizenötöktől eltérő gazdasági profilja megkérdőjelezi a Stabilitási és Növekedési Paktum merev alkalmazásának szükségességét. Az is ismert, hogy az SNP kritériumokat jelen formájukban széles körben bírálják az eurózónán belül is, az eurózóna gazdasági teljesítménye (különösen Franciaországé és Németországé) pedig nem igazán meggyőző, szemben az EMU-n kívüli skandináv országokkal és Nagy-Britanniával.

A Balassa-Samuelsón hatás a magas termelékenységnövekedés következtében az EMU tagoknál magasabb egyensúlyi inflációt eredményez rögzített árfolyam esetén, ami feszültségekhez vezet az SNP kritériumok teljesítésekor. A magasabb inflációs rátához azonban további tényezők is hozzájárulhatnak.

Különösen két ilyen tényező merül gyakran feledésbe:

A kelet-közép európai gazdaságok ár- és költségszerkezete még mindig jelentősen különbözik az EMU tagokétól (például: az államilag szabályozott árak és a mesterségesen leszorított infláció hatása, stb.). Ez kifejeződésre jut a vásárlóerőparitáson ill. a piaci valutaárfolyamon kifejezett értékek jelentős eltéréseiben. A bérek vásárlóereje például Szlovéniában az Euróban kifejezett bér mintegy 1.3-szorosa, ami néhány balti államban vagy Bulgáriában egészen a háromszoros különbségig terjedhet, a KKE országok átlagában pedig a kétszeres szint körül mozog. Ezen torzulások korrekciója az EMU 'kényszerzubbony' szorításában nehezebb lesz és további inflációs nyomást eredményez majd.

Másfelől a termelékenység és a bérszínvonal sincs egyensúlyban egymással, amennyiben az EMU tagok esetében fennálló viszonyokat tekintjük

viszonyítási alapnak. Történeti okok és az átalakulás természetéből adódóan a jelen bérszintek jócskán elmaradnak a termelékenység szintje mögött, amennyiben az EU tizenötök bér/termelékenység arányát tekintjük referenciának (2. sz. táblázat). Ez arra utal, hogy a KKE országok gazdaságainak többségében képződött egy termelékenységi tartalék, ami elméletileg teret engedhetne az aktuális termelékenységnövekedést meghaladó bérnövekedésnek, amint ez Magyarország esetében 2001–2003 között történt. Az SNP kritériumok merev és gyors alkalmazása azonban akadályt gördít a bérkonvergencia elé.

Kelet Közép Európa számára nem perspektíva a pusztán alacsony béreken alapuló versenyképesség. Kitérés az alacsonybérű profilból a tudásalapú gazdaság felé, ez lenne a hosszú távú fejlődés záloga. A maastrichti kritériumok szintjére leszorított infláció azonban negatívan hat a termelékenység alakulására, fékezi a gazdasági növekedést és a reálkonvergenciát.

A fiskális kritériumok kapcsán is problémák vetődnek fel.

Az SNP kritériumok célja egy fenntartható fiskális politika megalapozása megfelelő államháztartási hiány/GDP arány szavatolásával. A maastrichti kritériumok konkrét formáját – beleértve a 3%-os államháztartási hiány/GDP arányt – azonban eredetileg az EMU jelen tagállamainak növekedési és államháztartási hiány jellemzőihez szabták, beleértve az olyan eladósodott országokat, mint Belgium és Olaszország. Az EMU tagjelöltek államadóssága viszont általában jóval a 60%-os határérték alatt van, a nominális növekedési rátájuk pedig megközelíti a 10%-ot, aminek következtében 4–4.5%-os államháztartási hiány nem jár feltétlenül az államadósság emelkedésével (Surányi 2005).

A maastrichti kritériumok jelenlegi merev formája tehát nehezen illeszthető ezen országok egyedi sajátosságaihoz, és tényleges veszélyt jelenhet a növekedés, a foglalkoztatás és a felzárkóztatásuk tekintetében.

További problémák merülnek fel a szociális kockázatok és a közösségi beruházások kapcsán. A legtöbb átalakuló gazdaság jelentős jóléti deficitel kénytelen szembenézni, másfelől viszont égető szükségük van jól célzott közösségi beruházásokra.

Itt az Európai Szociális Modell (ESM) és a lisszaboni célok tekinthetők irányadónak. A KKE országok tekintetében tisztán kirajzolódó ellentmondások mutatkoznak a lisszaboni elvek és a SNP kritériumok között, amelyek az Európai Szociális Modell alapelveivel sincsenek összhangban.

A különböző európai célok közötti összeütközés leginkább akkor válik szembetűnővé, ha az ESM alapelveit vesszük tekintetbe. Amíg az EU tizenötök egyre inkább aggódnak a „keletről fenyegető szociális dömping” miatt, addig az SNP kritériumok rugalmatlan alkalmazásával éppen az EU ró komoly terheket a közép-kelet európai tagállamokra, konz-

erválva ezzel az ár és költségviszonyaik torzulásait, valamint a bér- és termelékenységi szintek között megmutatkozó aránytalanságot.

Az uniós integráció különböző szintjei között is ellentmondások merülnek fel. Az új tagállamok számára az az abszurd helyzet állhat elő, hogy még az eurózónába lépésük pillanatában sem élvezhetik az unió egyik alapvető vívmányát, a szabad munkaerő-áramlás jogát. Ez további súlyos aszimmetriát okozhat, különösképpen a beszűkült monetáris és fiskális mozgástér közepette, holott ezen államoknak éppenhogy nagyobb mobilitásra és flexibilitásra lenne szükségük az egyéb területeken várható aszimmetrikus sokkhatások ellensúlyozására. Ezért az Európai Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC) egyik dokumentuma azt tanácsolja az új tagállamoknak, hogy addig ne lépjenek az eurózónába, amíg le nem jár a szabad munkaerő-áramlást gátló átmeneti időszak (ECOSOC, 2005).

Mindazonáltal az EMU-csatlakozás időzítése kapcsán folyó viták lényege nem az lenne, hogy az egyes KKE országok mennyiben képesek az SNP kritériumok teljesítésére, hanem hogy ezeknek mi a célszerűsége és várható hatása. Politikai szempontból pedig az lehet a kérdés, hogy az EMU csatlakozás követelményeinek teljesítése miként egyeztethető össze az egyes országok nemzeti fejlesztési prioritásaival.

4.3 A szociális dialógus hiánya

Az eurócsatlakozás optimális menetrendje leginkább az egyes országok sajátosságai és prioritásai függvényében alakítható ki. Sajnálatos módon a legtöbbjük esetében közéleti viták és szociális párbeszéd nem igazán volt jellemző. A közvélemény és a szociális partnerek nincsenek tisztában a várható kockázatokkal, hiszen nem részesültek megfelelő tájékoztatásban.

Az Európai Alapítvány az Élet és Munkakörülmények Javításáért (EIRO 2004) egy összehasonlító tanulmányában megvizsgálta, hogy a kormányok és a szociális partnerek részvételével kötött országos szintű szociális paktumok milyen szerepet tölthetnek be az EMU csatlakozás folyamatában. A nemzeti háromoldalú egyeztetés fontos szerepet játszhat a sikeres makrogazdasági koordinációban.

A tanulmány szerint a központi kérdés az, hogy a létező nemzeti érdekegyeztető intézmények milyen mértékben vannak felkészülve a Maastrichti kritériumok teljesítéséből eredő szociális feszültségek kezelésére és a nemzeti monetáris és konvergencia tervek kidolgozásában való aktív részvételre.

E kötet országtanulmányaiból kiderült, hogy a KKE országokban néhány kivételtől eltekintve nem folyt érdemi szociális párbeszéd az eurózóna

csatlakozás menetrendjéről és a szociális partnerek nem vettek részt a nemzeti konvergenciaprogramok kidolgozásában.

Az egyik kivétel Szlovénia, ahol a szociális partnerek valódi részvételével folytatott nemzeti párbeszéd végül egy Szociális Paktum megkötésével zárult. Csehországban is folyt szociális párbeszéd és a szakszervezetek szerepet játszottak abban, hogy a gyors EMU csatlakozást megcélzó első konvergenciaprogram végül lekerült a napirendről. A többi országban a tripartit egyeztetés csupán formális szerephez jutott.

Paradox módon a legtöbb országban a szociális partnerek résztvettek viszont az ambiciózus foglalkoztatási célokat megfogalmazó Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervek (NAPE) kidolgozásában. Arra azonban nem figyeltek fel, hogy a két célrendszer között komoly ellentmondások feshülnek. Az is különös, hogy míg az EU csatlakozást megelőző teljesítményértékelő bizottsági jelentések számon kérték a valós szociális párbeszéd meglétét, és ez az Európai Foglalkoztatási Stratégiában is központi szerephez jutott, az eurózóna csatlakozás folyamatában már nem volt szempont.

4.4 Országspecifikus sajátosságok

Amint azt korábban már hangsúlyoztuk, a KKE országok az EMU csatlakozás folyamatában sem kezelhetőek homogén együttesként. Két fő csoportra oszthatók: a kötött árfolyammal rendelkező balti államok és az önálló monetáris politikát folytató többi ország.

A balti államok számára egy esetleges hosszabb átmenet az eurózónába nem kínál előnyöket, hiszen a valutatanács intézménye eleve nem tette lehetővé, hogy önálló árfolyampolitikát folytassanak. Amint a kötet észt tanulmánya kifejtette, a monetáris és fiskális rigiditást szociális és foglalkoztatási rugalmassággal kellett ellensúlyozniuk. Az országtanulmányokból az is kitűnt, hogy a valutatanácsi intézmény sikerét a szigorú költségvetési politika szavatolta. Ezért a balti országok számára logikus választás, hogy mihamarabb csatlakoznak az euró-övezethez. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy számukra ne lennének érezhetőek a merev Maastrichti kritériumrendszerből fakadó mellékhatások.

A jóléti kiadásokra és a közösségi beruházásokra nehezedő nyomás, valamint az infláció egyensúlyi szinten túlmutató leszorításából fakadó feszültségek ugyanúgy érvényesülnek a Balti államok esetében is. Viszont éppen ezen országok rendelkeznek a legalacsonyabb államadóssággal és a legmagasabb növekedési rátával, így az ő esetükben a magasabb költségvetési deficit nem veszélyeztetné a fiskális stabilitás elvi kritériumát. Mindezek ellenére gazdasági mozgásterük nem kínál valós alternatívát a minél korábbi eurózóna csatlakozás forgatókönyvével szemben, amit

alátámaszt a gyors euróadaptáció széleskörű társadalmi elfogadottsága is. Az egy más kérdés, hogy a szociális partnerek itt sem voltak részesei a makrogazdasági politika alakításának. Ezzel együtt, ha a balti államok, közelebb akarnak kerülni az Európai Szociális Modell alapelveihez, emelniük kell igen alacsony jóléti kiadásaikat. Amennyiben pedig ki akarnak törni az olcsó munkaerőn alapuló versenyképesség állapotából, valamint költség szerkezetük korrekcióját is szem előtt tartják, magasabb inflációs rátával kell szembenézniük.

Szlovénia különleges esetnek számít, meg tudta őrizni fokozatos reformokra épülő politikáját és szociális paktummal szilárdította meg a gyors eurózóna csatlakozás programját. Egyértelműen Szlovénia szolgáltatja a pozitív példát, a legjobb gyakorlatot, figyelembe kell venni azonban, hogy a többiekénél kedvezőbb helyzetből indult és a régió legfejlettebb gazdasága. Szlovénia talán az egyetlen KKE-i ország, amely a gyors EMU csatlakozást a növekedés, foglalkoztatás és reálkonvergencia terén különösebb mellékhatások nélkül képes abszolválni. A széleskörű társadalmi vita és szociális párbeszéd is pozitív példa a többi csatlakozó ország számára.

A többi KKE-i ország helyzete azonban jóval összetettebb. A problémák elsősorban a Visegrádi Négyeknél (V4) jelentkeznek, amelyek az eurózóna csatlakozók GDP-jének mintegy 80%-át teszik ki. Az ő esetükben is különböző stratégiák érvényesülnek, közös elem viszont, hogy a téma fontossága egyáltalán nem tudatosult a közvéleményben. A lakosság, a szociális partnerek nincsenek tudatában annak, hogy az Euró bevezetése nem egy technikai kérdés, hanem valami olyan lépés, ami hatással van az ország fejlődésére és a lakosság életkörülményeinek alakulására. Ez elsősorban a politikai szereplők és a média hibája. Nem folyt szisztematikus, mélyreható vita a politikai alternatívákról, az esetleges kockázatokról és következményekről. Természetesen nagyszámú dokumentum és stratégiai terv készült, nemzeti foglalkoztatási akciótervektől, nemzeti fejlesztési terveken át a monetáris és fiskális konvergenciaprogramokig, arról azonban nem folyt vita, hogy ezek milyen összefüggésben állnak egymással.

A négy visegrádi ország eltérő stratégiát folytat, könnyen előfordulhat azonban, hogy 2010 körül, nagyjából egyszerre kötnek ki az eurózónában (a lengyel pénzügyminiszter 2005-ös felhívására a V4 kollegái felé, hogy érdemes lenne összehangolni az EMU csatlakozást, szlovák elutasítás volt a válasz, egyébként pedig nem talált visszhangra – Népszabadság, 2005).

A legszisztematikusabb megközelítés részleges szociális párbeszéd közepette Csehországban volt megfigyelhető, ahol a szakszervezetek által kidolgozott hatástanulmány hozzájárult ahhoz, hogy a kezdeti gyors eurócsatlakozási menetrend lekerült a napirendről.

Magyarországon a Pénzügyminisztérium és a Nemzeti Bank közötti koordináció hiánya fölösleges feszültségekkel terhelte meg a folyamatot. Ahelyett, hogy készült volna egy célirányos, az ország adottságaihoz és nemzeti prioritásaihoz igazodó EMU csatlakozási stratégia, irreális vállalások, majd azokat rendre követő korrekciók aláásták mind a fiskális, mind a monetáris politika szavahihetőségét, ami bizalomvesztéshez vezetett a külföldi (elsősorban rövidtávú) befektetők körében is.

Mindezen országok sokat profitálhattak volna abból, ha kezdetektől fogva tisztázzák, miként illeszkedik az EMU csatlakozás hosszú távú fejlesztési stratégiáikba, beleértve Nemzeti Fejlesztési Terveik prioritásait.

Felhasznált irodalom

- Balassa, Béla (1964) The Purchasing Power Parity Doctrine: A Reappraisal. *Journal of Political Economy* 6, 584–566.
- Buiter, W.H., and C. Grafe (2002) Anchor, Float or Abandon Ship: Exchange Rate Regime for the Accession Countries, presented at the conference ‘Alternative exchange rate regimes in the globalized world’, 11 June 2002, Tallinn, Estonia.
- Doyle, P., L. Kuijs and G. Jiang (2001) Real convergence with EU income levels: Central Europe from 1990 to the long term, IMF Working Paper WP/01/146, IMF (September).
- ECB (1999) Monthly Bulletin (May).
- ECOSOC (2005) European Monetary Union enlargement, working document, rapporteur: Mr Pálenik, Brussels.
- EIRO (2004) National-level tripartism and EMU in the new EU Member States and candidate countries, <http://www.eiro.eurofound.eu.int>
- Egert, B. (2002) Estimating the impact of the Balassa–Samuelson effect on inflation and the real exchange rate during the transition, *Economic Systems* 26, 1–16.
- Jeffrey, F., and A. Rose (2002) An estimate of the effect of common currencies on trade and income, *Quarterly Journal of Economics* 117, 437–466.
- Galgoczi, B., C. Lafoucriere and L. Magnusson (2004) *The enlargement of Social Europe – the role of the social partners in the European Employment Strategy*, ETUI: Brussels.
- de Grauwe, P., and G. Schnabl (2004) Nominal versus real convergence with respect to EMU accession. How to cope with the Balassa–Samuelson dilemma, working paper, KU Leuven.
- de Grauwe, P., and F. Mongelli (2005) Endogenities of optimum currency areas: what brings countries sharing a single currency together? ECB working paper 468 (April).
- Gros, D., T. Meyer and A. Ubide (2004) The nine lives of the Stability Pact, a special report by the CEPS Macroeconomic Policy Group (February).
- IMF (2004) Adopting the euro in Central Europe – challenges of the next step in European integration.
- Inotai, András (1999) Benefits and costs of EU enlargement for present members, first-round candidates and other associated countries, paper presented at the Annual World Bank Conference on Development Economics, Europe, Paris, 21–23 June 1999.
- Keune, M., and M. Rhodes (2005) EMU and welfare states in East Central Europe, in K. Dyson (ed.) *Enlarging the euro-zone: the euro and the transformation of East Central Europe*, Oxford: Oxford University Press, (forthcoming).
- Köhler, Horst (2004) The euro – towards adopting the common currency in Central Europe, keynote address at the conference ‘Euro adoption in the accession countries—opportunities and challenges’, International Monetary Fund, Prague, 2 February 2004.
- McKinnon, D. I. (1963) Optimum currency areas, *American Economic Review* (September), 717–725.
- Mundell, R. A. (1961) A theory of optimum currency areas, *American Economic Review* 51, No. 4 (September), 657–665.
- Napi (2004) Interjú Járai Zsigmonddal, *Napi Gazdaság*, 28 Oktober 2004.
- Népszabadság (2005) Interjú Peter Papánek szlovák PM szóvivővel, *Népszabadság*, 22 Februar 2005.

- Oblath, Gabor (2003) Az EMU-ban biztonságosabb, *Figyelő* (Július 17), Budapest.
- Orbán, G., and Gy. Szapáry (2004) The Stability and Growth Pact from the perspective of the new member states, Hungarian National Bank, working paper 2004/4.
- Samuelson, Paul (1964) Theoretical notes on trade problems, *Review of Economics and Statistics* 64, 145–154.
- Surányi, Gy. (2005) The euro framework must be reformed, *The Banker* (March), London.
- Szapáry, Gy. (2004) Challenges on the road to the euro: the role of ERM II, Hungarian National Bank working paper, Budapest.
- Thygesen, N. (2002) The Stability and Growth Pact: any need for a revision? European Parliament, Note to Economic and Monetary Affairs Committee, (November).
- United Nations (2001) Economic transformation and real exchange rates in the 2000s: the Balassa–Samuelson connection, *Economic Survey of Europe* 1.
- World Bank (2004) EU-8 Quarterly Economic Report (July).
- Wyplosz, Charles (2003) Do not impose a currency crisis on Europe, *Financial Times* (15 June).

